day ve üzümü yanında hayvancılığ de meşhurdur. Roma-Bizans ve i devirlerinden kalan eski eserleri s sinde XIX. yüzyılın başından beri t tik bir yer haline gelmiştir. Bugünk fusu 5000 civarındadır.

Ayrıca Bağdat yakınlarında Busrâ nı taşıyan bir de köy bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 262; V, 144, 282; VI, 316; Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 6, "Cihâd", 102, "Tefsîr", 17/5, "Fiten", 24, "Ahbârü'l-âhâd", 4; Müslim, "Îmân", 327, "Cihâd", 74, "Fiten", 42; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 158, 165, 180; II, 59, 160; İbn Sa'd, *et-Tabakāt*, I, 102, 130, 153, 156, 259; II, 128; III, 214-215; IV, 251, 343; VIII, 16; Ezdî, *Fütûhu'ş-Şâm* (nşr. Abdülmün'im Âmir), Kahire 1970, s. 81-82, 275-276; Halîfe b. Hayyât, *Târîh* (Zekkâr), s. 103; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, I, 365, 379; III, 293; Belâzürî, *Fütûh* (Müneccid), s. 132, 134, 150, 179; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXI, 13; a.mlf., *Târîh* (de Goeje), I, 1007, 1123-1125, 2115, 2125, 2127; III, 2256-2257; Yâkūt, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 441-442; a.mlf., *el-Müşterik*, s. 57, 58; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 459, 463; II, 37; VII, 541; IX, 580; X, 376, 407; XI, 416, 529; XII, 97, 161, 170; İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rîf*, Kahire 1312/1894, s. 177-178; İbn Battûta, *Tuhfetü'n-nüzzâr*, I, 128; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 568, 577; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, III, 234-236; Ali Cevâd, *Memâlik-i Osmâniyye'nin Târih ve Coğrâfiyâ Lugatı*, İstanbul 1313-17, I, 178-179, 350-351; *Hicaz Demiryolu Lâyihası*, İstanbul 1324, s. 20-21; Saîd el-Efgānî, *Esvâku'l-'Arab*, Dımaşk 1379/1960, s. 24, 43, 113, 196, 212, 221, 274, 345, 364, 372; Mustafa Murad ed-Debbâğ, *Bilâdünâ Filistîn*, Amman 1384-96/1965-76, I/1, s. 634-635, 648-649, 681, 692-694, 702; I/2, s. 42, 245; III/2, s. 456, 475, 477; IV/2, s. 10-11, 108; VII/2, s. 630; IX/2, s. 258; Cevâd Ali, *el-Mufassal*, I, 51; II, 16, 65, 632, 652-653; III, 8, 48-49, 57-60, 62-64, 69, 71, 189-191, 435; V, 308, 423; VII, 333, 494-495; VIII, 176, 376, 518-520; S. A. Mougdad, *Bosra*, Damas 1974, s. 5-78; M. Kervran v.dğr., *Index Géographique du répertoire chronologique d'épigraphie arabe*, Caire 1975, s. 29; Abdülkādir er-Reyhâvî, *el-İmâretü'l-'Arabiyyetü'l-İslâmiyye fî Sûriye*, Dımaşk 1979, s. 40, 105-107, 143-144, 199; Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 43, 73, 106, 211, 262; Coşkun Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, İstanbul 1985, s. 21-22, 30-31, 135, 150, 153, 156, 179; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 73, 198-199, 281, 364; J. Sauvaget, "Les inscriptions arabes de la mosquée de Bosra", *Syria*, XXII, Paris 1941, s. 53-65; Fr. Buhl, "Busrâ", *İA*, II, 822-823; A. Abel, "Bosrā", *EI²* (Fr.), I, 1314-1316; V. R. Gold, "Bozrah", *IDB*, I, 459-460; M. Avi-Yonah, "Bozrah", *EJd.*, IV, 1284-1286.

MUSTAFA FAYDA

BUSTÂN

(bk. BOSTÂN).

ABDULLAH b. MÎHÂÎL

عبد الله بن ميخائيل

bk. **BUSTÂNÎ, Abdullah b. Mîhâîl**

Lübnanlı eğitimci ve sözlük yazarı.

BUSTÂNÎ, Abdullah b. Mîhâîl

(عبدالله بن ميخائيل البستاني)

(1854-1930)

Lübnanlı eğitimci ve sözlük yazarı.

Aslen Kuzey Lübnanlı Mârûnî bir aileye mensuptur. Bu aile Araplar arasında muhtelif sahalarda uyanışın öncülüğünü yapmıştır. Kültür seviyesi yüksek olan aile mensupları özellikle eğitim, basın ve edebiyat alanlarında görev almış, Arap diline büyük hizmetlerde bulunmuş, modern sözlükler ve ansiklopediler yayımlamışlardır.

Abdullah b. Mîhâîl Beyrut'un Dibbiye kasabasında doğdu. Butrus el-Bustânî'nin Beyrut'ta kurmuş olduğu el-Medresetü'l-vataniyye'de Nâsîf el-Yâzîcî ve Yûsuf el-Esîr gibi ünlü kişilerin yanında yetişti. Bir süre İskender Ammûn ile Kıbrıs'ta *Cüheynetü'l-ahbâr* adlı bir dergi çıkardı. Osmanlı hükümeti bu derginin ülkeye girmesini yasaklayınca dergiyi kapattılar. Daha sonra Beyrut'ta Medresetü'l-hikme ve el-Medresetü'l-bıtrîyerkiyye'de Arapça öğretmenliği yaptı. Burada etrafında şair, yazar ve ediplerden seçkin bir grup topladı. el-Mecmau'l-ilmiyyü'l-Arabî bi-Dımaşk üyeliği ile el-Mecmau'l-ilmiyyü'l-Lübnânî geçici başkanlığında bulunan Abdullah el-Bustânî Beyrut'ta öldü.

Eserleri. 1. *el-Bustân*. Abdullah el-Bustânî, kendisini şöhrete kavuşturan bu Arapça sözlüğün mukaddimesini yazamadan öldüğü için eserin kaynakları hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak kitabı tanıtan Hüseyin Nassâr, müellifin Butrus el-Bustânî'nin *Muhîtü'l-Muhît*'ini esas aldığı için *el-Bustân*'ın gerek tertip gerekse muhteva bakımından ondan pek farkı olmadığını ifade etmektedir (*el-Mu'cemü'l-'Arabî*, II, 726-727). XIX. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar yazılan birçok sözlükte olduğu gibi Abdullah el-Bustânî de Zemahşerî'nin *Esâsü'l-belâğa*'sındaki usule uyarak *el-Bustân*'da kelimeleri "hemze"den "yâ"ya kadar köklerinin birinci, ikinci, üçüncü harflerine göre sıralamış, türevleri de bu köklerin altında toplamıştır. Her maddeyi kendi arasında fiil, isim ve sıfat şeklinde düzenlemiş, sırasıyla önce mücerred fiilin mâzi, muzâri ve masdarlarını, sonra mezîd fiillerin, daha sonra da aynı kökten türeyen isimlerle sıfatların yine mücerredden mezîde doğru gitmek suretiyle mâna ve kullanışlarını vermiştir. *el-Bustân* teknik terimleri ve şekil değişikliğine uğramadan Arapça'ya giren kelimelerle (dahîl) sonradan türetilen kelimeleri de (müvelled) ihtiva etmektedir. Eserde lakap haline gelmiş bazı özel isimlere de yer verilmektedir. Anistas el-Kermilî *el-Bustân*'ın müellifini, eserinde yanlış nakillerde bulunduğunu, yanlış mânalar verdiğini, eksik ve anlaşılmaz tarifler yaptığını, kelimeleri yanlış kullandığını ve vezinleri yanlış olarak tesbit ettiğini ileri sürerek sert bir dille tenkit etmiştir (*MMİADm.*, XI, 226-236). Bustânî'nin talebesi olan Hûrî Butrus el-Bustânî esere, hocasının düşündüğü şekilde, diller ve Arapça'nın özellikleriyle Arapça sözlükler hakkında elli yedi sayfalık bir mukaddime yazmıştır. Büyük boy 2784 sayfadan ibaret olan *el-Bustân*'ın I. cildi müellif hayatta iken (1927), II. cildi onun ölümünden sonra Beyrut'ta (1930) yayımlanmıştır. **2.** *Fâkihetü'l-Bustân*. *el-Bustân*'ın müellif tarafından yapılan muhtasarıdır (Beyrut 1930). **3.** *Hitâb fi't-târîhi'l-'âm*. Şâkir Avn'ın yardımıyla Fransızca'dan Arapça'ya tercüme ettiği umumi tarihe dair bir eserdir (Beyrut 1882). **4.** *Kitâbü'n-Nahv*. Cermânûs Ferhâd'ın sarf ve nahve dair *Bahsü'l-metâlib* adlı eserinin II. cildinin birtakım ilâvelerle neşridir (Beabdâ 1900).

Abdullah b. Mîhâîl el-Bustânî

Abdullah el-Bustânî ayrıca Batalyevsî'nin *el-İktidâb fî şerhi Edebi'l-küttâb*'ını neşretmiş (Beyrut 1901), Fransız tiyatrosundan etkilenerek beşi manzum olmak üzere dokuz tiyatro eseri yazmıştır. La Fontaine'in masallarını manzum olarak Arapça'ya çevirmesi, ayrıca Antere b. Şeddâd'ın **muallaka***sını taştir et-

mesi onun şiir sanatındaki kudretini göstermektedir. Bustânî ile Anistas el-Kermilî arasında basında birtakım edebî münazaralar da olmuş, Kermilî Abdülkādir el-Mağribî ile olan münazaralarını da katarak bunları *Münâẓara luġaviyye edebiyye beyne ʿAbdillâh el-Bustânî ve ʿAbdilḳādir el-Maġribî* adıyla kitap halinde yayımlamıştır (Kahire 1355/1936).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah el-Bustânî, *el-Bustân*, Beyrut 1927, I, 5-6; Serkîs, *Muʿcem*, I, 560-561, 570; Yûsuf Esad Dağır, *Meṣâdirü'd-dirâsâti'l-edebiyye*, Beyrut 1956, II, 193-195; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müʾellifîn*, VI, 148-149; M. el-Bustânî, *es-Selsebîl*, Cünye 1968, s. 154-158; Hüseyin Nassâr, *el-Muʿcemü'l-ʿArabî neşʾetühû ve teṭavvüruh*, Kahire 1968, II, 726-727; G. Awâd, *Muʿcemü'l-müʾellifîne'l-ʿIrâḳıyyîn*, Bağdad 1969, I, 154; Ziriklî, *el-Aʿlâm* (Fethullah), IV, 141; Ârif en-Nekedî, "el-Bustân", *MMİADm.*, XI (1931), s. 183-187; el-Eb Anistas Mari el-Kermilî, "el-Bustân fi'l-mîzân", *a.e.*, s. 226-236; J. Abdel-Nour, "al-Bustānī, ʿAbd Allāh al-Bustānī", *EI² Suppl.* (Fr.), s. 159.

ALİ ŞAKİR ERGİN

BUSTÂNÎ, Butrus b. Bûlus

(بطرس بن بولس البستاني)

(ö. 1883)

Lübnanlı eğitimci, dil âlimi ve ansiklopedi yazarı.

1819'da Beyrut'un Dibbiye kasabasında doğdu. Mârûnî bir aileye mensuptur. İlk tahsilini köyünde yaptı. Orta ve yüksek öğrenimini Aynivereka'da tamamladı. Yüksek öğrenimi sırasında Arap edebiyatı yanında Süryânîce, Latince, İtalyanca okudu; felsefe ve ilâhiyatla ilgilendi. İngilizce'yi ise kendi gayretiyle öğrendi. Mezun olduğu yüksek okula öğretmen tayin edildi. Daha sonra Beyrut'a gitti. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrâhim Paşa'yı Suriye'den çıkarmak için Beyrut ve yöresini işgal eden İngilizler'in yanında tercüman olarak çalıştı. Bu görev onun hayatında bir dönüm noktası teşkil etti. Çünkü bu sırada İngilizler vasıtasıyla tanıştığı Amerikan misyonerleriyle dost oldu ve sonunda Protestan mezhebine girdi. Amerikalı misyonerlerle çalışan Dr. Cornelius Van Dyck'ın Beyrut yakınlarında Abeyh'te açtığı okulda (1846) iki yıl öğretmenlik yaptı. 1848'de Beyrut'a dönerek 1862'ye kadar Amerikan konsolosluğunda tercüman olarak çalıştı. Bir taraftan da Dr. Ely Smith'in başlattığı Kitâb-ı Mukaddes'in Arapça'ya tercümesiyle meşgul oldu. Bu maksatla Yunanca ve İbrânîce'yi öğrendi. 1863'te Beyrut'ta Medresetü'l-vataniyye adıyla bir yüksek okul kurdu. Onun verimli eseri sayılan bu okulda başta kendisi ve oğlu Selîm el-Bustânî olmak üzere tanınmış öğretmenler ders verdi.

Bu faaliyetleri yanında oğlu Selîm'in yardımıyla ilk gayri resmî Arapça gazete olan *Nefîru Sûriye* (1860) ile *el-Cinân* (1870) dergisini, ayrıca *el-Cenne* (1870) ve *el-Cüneyne* (1871) adlı gazeteleri çıkardı. Bunlarda ülkenin çeşitli sosyal, kültürel ve eğitim konuları ile ilgili makaleler yazdı. Halkı ve aydınları birliğe, beraberliğe, hoşgörü sahibi olmaya, eğitim ve öğretime ve ilmî konulara önem vermeye çağırdı.

Yurt içinde ve yurt dışında birçok ilmî kuruluşun ve hayır müessesesinin üyesi olan Butrus el-Bustânî, ülkenin millî, kültürel ve ahlâkî problemlerini isabetli bir şekilde değerlendiren eğitimci bir yazardır. Bu sebeple "el-muallim" lakabı ile tanınmıştır. Butrus el-Bustânî bir kalp krizi sonucu 1 Mayıs 1883'te Beyrut'ta öldü.

Eserleri. 1. *Dâʾiretü'l-maʿârif.* Arapça'da modern usullerle kaleme alınan ilk ansiklopedidir. Sekiz sayfalık mukaddimesinde ansiklopedinin mahiyeti, muhtevası, kaynakları ve kullanılış tarzı hakkında bilgi vermektedir. Eseri hazırlarken Hidiv İsmâil Paşa'nın kendisine hediye ettiği nâdir eserler ihtiva eden geniş kütüphane başta olmak üzere Batı dillerindeki yeni ansiklopedilerden, eski ve yeni Arapça ve Batı dillerindeki eserlerden, ilmine güvendiği muhtelif şahıslardan faydalanmıştır. 1876'da yayımına başlanan eserin ilk cildini o sırada tahta çıkmış bulunan V. Murad'a ithaf etmiş, ilk altı cildini oğlu Selîm el-Bustânî'nin yardımıyla çıkarmış (1876-1882), VII. cildi tamamlayamadan ölmüştür. Eserin VII ve VIII. ciltlerini oğlu tamamlayarak yayımlamış (1883-1884), IX, X ve XI. ciltleri ise akrabalarından olan Emîn el-Bustânî ile Osmanlı Devleti Âyan Meclisi üyesi, ziraat ve ticaret nâzırı Süleyman el-Bustânî yayımlamışlardır (1887-1900). Eser bu şekilde ancak "Osmâniye" maddesine kadar gelebilmiştir. Zamanına göre önemli bir ansiklopedi olan *Dâʾiretü'l-maʿârif*'te genel kültür ve Arap-İslâm kültürü dışındaki maddelerin çoğunun Amerikalı misyonerler tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Arap-İslâm kültürü ve medeniyetini ilgilendiren maddeler ise çeşitli kitaplardan özetlenerek alınmıştır. Büyük bir gayretin neticesi olan bu eserin bugün artık fazla bir değeri kalmamıştır (Ömer Ferruh, III, 300). Ayrıca eserin İslâmî konularda güvenilir bir kaynak olmadığı anlaşılmaktadır (bk. Enver el-Cündî, s. 267). **2.** ***Muḥîṭü'l-Muḥîṭ****. Fîrûzâbâdî'nin *el-Ḳāmûsü'l-muḥîṭ* adlı sözlüğünü esas alarak yeni bazı terimler ilâvesiyle hazırladığı Arapça'daki bu ilk modern sözlük iki cilt halinde yayımlanmıştır (Beyrut 1870). **3.** *Ḳuṭrü'l-Muḥîṭ* (I-II, Beyrut 1867-1871). *Muḥîṭü'l-Muḥîṭ*'in muhtasarıdır. Başta Brockelmann olmak üzere (*İA*, II, 824; *GAL Suppl.*, II, 768) bazı kaynaklar sözlüğün adını "deniz damlası" anlamında *Ḳaṭrü'l-muḥîṭ* şeklinde yazıyorlarsa da müellifin mukaddimede belirttiği gibi doğrusu *Ḳuṭrü'l-Muḥîṭ*'tir. **4.** *el-Heyʾetü'l-ictimâʿiyye ve'l-muḳābele beyne'l-ʿavâʾidi'l-ʿArabiyye ve'l-İfrenciyye* (Beyrut 1864). Araplar'la Batı toplumunun sosyal ve kültürel açıdan mukayese ve kritiğini konu alan bir eserdir. **5.** *Sîretü Esʿad eş-Şidyâḳ* (Beyrut 1860). Ahmed Fâris eş-Şidyâk'ın kardeşi olan Es'ad eş-Şidyâk'ın Mârûnî mezhebinden Protestan mezhebine geçişi dolayısıyla Mârûnîler'in kendisine yaptığı işkenceleri, çeşitli hıristiyan mezhepleri arasındaki mezhep taassubunun sebep ve neticelerini ele alan önemli bir eserdir. **6.** *Miṣbâḥu't-ṭâlib fî Baḥsi'l-meṭâlib* (Beyrut 1854). Cermânûs Ferhâd'ın (ö. 1732) gramere dair *Baḥsü'l-meṭâlib* adlı eserinin şerhi olup bunun kullanılışına dair bir de *Miftâḥu'l-Miṣbâḥ*'ı vardır (Beyrut 1868). Bu son çalışmanın baş tarafından bir bölümü Türkçe'ye tercüme edilmiştir ("Miftâhu'l-Misbâh", *Mekteb*, 1312 h./1310 r., sy. XIX, s. 299-300, sy. XXIII, s. 449-451).

Butrus b. Bûlus el-Bustânî

Bunlardan başka Butrus el-Bustânî'nin kendi çıkardığı gazete ve dergilerde neşredilen makaleleri, bazı tercümeleri ve muhtelif konferansları kitap halinde yayımlanmıştır (bk. Serkîs, I, 558-559).

Brockelmann *er-Resâʾilü'l-ʿaṣriyye*, *Cevâhirü'l-edeb* ve *Üdebâʾü'l-ʿArab* adlı kitapları yanlış olarak Butrus el-Bustânî'ye nisbet etmektedir (*GAL Suppl.*,